

MARBURG OKULU'NUN NEO-KANTÇI KIBRİ ÜZERİNE ELEŞTİREL DENEME

İmdat Demir — Filozof Kirpi

ÖZET

Marburg Okulu, Kant'a dönüş iddiasıyla yola çıkan fakat Kant'ın eleştirel felsefesini büyük ölçüde bilimsel bilginin mantıksal kuruluşuna daraltan neo-Kantçı bir düşünce damarı olarak ele alınır. Metin, Hermann Cohen, Paul Natorp ve Ernst Cassirer çizgisinde gelişen bu okulun felsefeyi ciddiye alan, kavram disiplinini savunan ve kaba pozitivistliğe karşı bilginin temellerini araştıran güçlü taraflarını teslim eder; ancak asıl eleştirisini okulun "saf akıl", "saf bilgi" ve bilimsel kesinlik tutkusuna yönelir. Marburg Okulu, bilgiyi arındırmak isterken insanı, bedeni, tarihi, sınıfı, acıyı, politik yarayı ve toplumsal bağlamı felsefenin dışına itme tehlikesine düşer. Matematik ve doğa bilimlerinin berraklığı, burada felsefenin neredeyse tek modeli hâline gelir; böylece bilimsel akıl, hayatın çamuruna, iktidarın kirli dolaşımına ve bilginin politik kullanımına yeterince sert bakamaz. Metin, okulun öznesini "tarihsiz, bedensiz ve sınıfsız" bulur; çünkü gerçek insanın korkuları, yenilgileri, dili, hafızası ve kurumsal baskılarla ilişkisi Marburgçu soyutlukta silikleşir. Cassirer'in sembolik formlar felsefesi bu dar bilimci ufku kültüre doğru genişletse de kültürün içindeki şiddeti, sembollerin iktidar tarafından gasp edilmesini ve modern mitlerin manipülatif gücünü yeterince parçalayamaz. Sonuçta Marburg Okulu, düşünceyi gevşeklikten kurtaran ama hayatın yangınına yeterince sokamayan, akıllı parlatırken insanın yarasını eksiltен zarif ve soğuk bir felsefi laboratuvar olarak değerlendirilir.

1

1. Kant'a Dönüş mü, Kant'ı Laboratuvara Kapatmak mı?

Bir düşünce okulunu anlamanın en iyi yolu, onun kapısında asılı tabelaya hemen inanmamaktır. Marburg Okulu'nun kapısında da iri harflerle şu yazar: "Kant'a dönüş." İlk bakışta asil bir çağrı gibi durur bu. Felsefenin dağılan disiplinini toparlamak, pozitivistliğin kaba kesinlik iştahına karşı eleştirel aklı yeniden ayağa kaldırmak, metafiziğin uykulu sisleri içinde kaybolan düşünceyi yeniden titiz bir muhakemeye çağırarak... Güzel. Hatta gerekli. Fakat her güzel çağrının içinde küçük bir tehlike saklıdır: Dönüş diye başlayan şey, bazen geri çağrılan düşünürü yeniden diriltmez; onu bir yöntemin içine kapatır. Kant'a dönmek başka şeydir, Kant'ı laboratuvar önlüğü giydirilmiş bir bilim memuruna çevirmek başka şey.

Marburg Okulu'nun asıl gerilimi burada başlar. Hermann Cohen, Paul Natorp ve daha sonra Ernst Cassirer çevresinde gelişen bu neo-Kantçı damar, Kant'ın eleştirel felsefesini özellikle bilimsel bilginin mantıksal temelleri üzerinden yeniden kurmaya çalışır. Onlara göre felsefe, rastgele kanaatlerin, psikolojik izlenimlerin, sezgisel taşkınlıkların veya geleneksel metafizik kalıntıların oyuncağı olmamalıdır. Felsefe, bilginin nasıl mümkün olduğunu, özellikle matematik ve doğa bilimlerinin hangi kurucu ilkelerle işlediğini açıklamalıdır. Bu yönüyle Marburg Okulu ciddidir, disiplinlidir, gevşek düşünceye düşmandır. Fakat tam da bu ciddiyetin

içinde bir soğukluk, tam da bu disiplinin içinde bir hayat kaybı, tam da bu titizliğin içinde bir insansızlaşma başlar.

Kant, kendi çağında büyük bir kırılma yaratmıştı; çünkü akli ne dogmatik metafiziğin sarayına teslim etmişti ne de deneyciliğin çıplak duyum yığınına. İnsan zihninin deneyimi nasıl kurduğunu sormuş, bilginin koşullarını araştırmış, özneyi pasif bir ayna olmaktan çıkarmıştı. Marburg Okulu bu mirası aldı; fakat Kant'taki canlı gerilimi büyük ölçüde bilimin mantıksal kuruluşuna doğru büktü. Kant'ın sorusu genişti: İnsan nasıl bilir, nasıl eylemde bulunur, nasıl yargılar, nasıl umut eder? Marburg hattında bu genişlik daralmaya başlar. Bilgi, özellikle bilimsel bilgi, felsefenin merkezi tahtına oturur. Ahlak, tarih, toplum, beden, acı, yoksulluk, iktidar, din, sanat ve politik yara bu tahtın çevresinde bekleyen ikincil figürlere dönüşür.

Burada mesele Marburg Okulu'nun bilimi ciddiye alması değildir. Bilimi ciddiye almayan düşünce, kısa zamanda ya kehanet pazarına düşer ya da süslü cehaletin vitrini olur. Sorun, bilimin felsefe için neredeyse tek asil model hâline getirilmesidir. Matematiksel kesinliğin cazibesi felsefeyi büyüler. Kavramlar temizlenir, yöntem sıkılaştırılır, bilgi saflaştırılır. Fakat tam bu sırada hayat kapının dışında kalır. Felsefe odasının zeminleri cilalanmıştır; ama dışarıda çamur vardır. İnsan, devletin bürokrasiyle, sınıfın ağırlığıyla, tarihin travmasıyla, dinin tahakkümüyle, dilin ideolojik kırıyla, piyasanın soğuk nefesiyle yaşar. Marburg Okulu bu kirli zemine yeterince basmak istemez. Akli kirlenmesin diye insanı dışarıda bırakır.

Bu yüzden Marburgçu "Kant'a dönüş" hamlesini yalnızca felsefi sadakat olarak okumak eksik olur. Burada bir tür seçici mirasçılık vardır. Kant'tan eleştirel yöntemi alırlar, fakat Kant'ın insanı varoluşsal bir eşikte tutan geniş ufkunu yeterince taşımakta zorlanırlar. Kant'ın felsefesinde insan, yalnızca bilen bir varlık değildir; aynı zamanda ahlaki sorumluluk taşıyan, sınırlılığını bilen, Tanrı, özgürlük ve ölümsüzlük gibi meselelerle boğuşan, doğa ile özgürlük arasında gerilim yaşayan bir varlıktır. Marburg Okulu ise bu insanı, bilimsel bilginin koşullarını kuran soyut bir özneye doğru inceltir. İnsanın yüzü silikleşir. Ter kokusu kaybolur. Beden geri çekilir. Tarih dekor olur. Toplum dipnotlaşır.

Bir düşünce okulunun en büyük günahı bazen söylediğinde değil, sustuğunda gizlidir. Marburg Okulu, modern bilimin mantıksal yapısını büyük bir titizlikle düşünürken, modern bilginin toplumsal dolaşımını, iktidar tarafından kullanılma biçimlerini, bilimin devlet, sermaye ve bürokrasiyle kurduğu karmaşık ilişkileri yeterince radikal biçimde teşrih edemez. Bilimsel aklın kendisini açıklamakla meşguldür; bilimsel aklın kimin elinde hangi dünyayı kurduğunu sormakta aynı sertliği göstermez. İşte burada felsefe, kendini eleştirel sandığı anda masumiyet tuzağına düşer. Çünkü bilginin mantığı kadar bilginin siyaseti de vardır. Bir kavramın doğruluk koşulları kadar, o kavramın dünyada kimleri susturduğu, kimleri görünmez kıldığı, kimlere iktidar sağladığı da önemlidir.

Marburg Okulu'nun en problemlili taraflarından biri, özneyi tarihsel etinden soyma eğilimidir. Sanki düşünen özne, üniversite kürsüsünde dünyaya pürüzsüz bakan bir akıl noktasıdır. Oysa gerçek özne böyle yaşamaz. İnsan, doğduğu dilin içine düşer. Ailenin korkularını miras alır. Devletin yasalarıyla biçimlenir. Okulun terbiyesiyle ezilir veya açılır. Dinin, sınıfın, cinsiyetin, coğrafyanın, yenilginin, arzunun, utancın ve hafızanın içinden geçerek düşünür. Saf düşünce diye sunulan şey, çoğu zaman bu geçişlerin üstünü örten kavramsal bir ütüdür. Marburg Okulu bu ütüyü fazla sever. Kırışıklığı düşüncenin kusuru sanır. Oysa bazen hakikat tam da kırışıklıkta saklıdır.

Cohen'in saf bilgi arayışında büyük bir ahlakî ciddiyet de bulunur; bunu teslim etmek gerekir. O, felsefeyi keyfi sezgilerin, romantik taşkınlıkların, ham psikolojizmin elinden almak ister. Natorp da pedagojik ve toplumsal meselelerle bağ kurmaya çalışır. Cassirer ise sembolik formlar üzerinden bu hattı kültüre doğru genişletir. Fakat bütün bu genişlemelere rağmen Marburg damarında bir "yüksek akıl nezaketi" vardır. Her şey fazla düzgün, fazla nazik, fazla kurallı, fazla akademik görünür. Hayat ise çoğu zaman düzgün değildir.

Tarih, mantık kitabının sayfaları gibi ilerlemez. Toplum, matematiksel bir fonksiyonun zarif eğrisi gibi davranmaz. İnsan, kavramlar arasında yürüyen temiz bir gölge değildir; korkan, susan, öfkelenen, kiskanana, dua eden, isyan eden, bazen düşünen, bazen kendi düşüncesinden kaçan bir varlıktır.

Marburg Okulu'na ağır eleştiri yöneltirken haksızlık etmemek gerekir: Onlar felsefeyi ciddiye aldılar. Kant'ı yeniden okudular. Bilimsel bilginin felsefi temellerini kaba pozitivizme teslim etmediler. Kavramın onurunu savundular. Fakat kavramın onurunu savunurken hayatın haysiyetini yeterince merkeze alamadılar. Felsefeyi bilimsel aklın yüksek disiplinine bağladılar; ama insanın parçalanmış varlığını aynı güçle düşünemediler. Onların Kant'a dönüşü, bir bakıma Kant'ın en temiz odasına dönüştür. Oysa Kant'ın evi yalnız temiz odadan ibaret değildir; orada ahlakın ağır merdiveni, estetiğin penceresi, metafiziğin yasaklanmış bodrumu, özgürlüğün gıcırdayan kapısı da vardır.

Kant'ı laboratuvara kapatmak, onun felsefesini kesinlik arzusunun memuru hâline getirmektir. Marburg Okulu tam olarak bunu yapmıştır demek kaba olur; fakat bu tehlikeye fazlasıyla yaklaşmıştır. Eleştirel aklı diri tutmak isterken, aklın hayatla kirlenme hakkını budamıştır. Bilgiyi saflaştırmak isterken, bilginin insani bedelini gölgelemiştir. Felsefeyi ciddileştirmek isterken, felsefenin trajik, politik ve varoluşsal damarını zayıflatmıştır. Bu nedenle Marburg Okulu'na bakarken yalnızca "bilginin koşulları" değil, bu koşulların dışında bırakılanları da sormak gerekir: Kim konuşmıyor? Kim bilginin nesnesi yapılıyor? Kim bu saf aklın kapısında bekletiliyor? Kim kavramın düzgünlüğü uğruna hayatın düzensizliğinden kovuluyor?

Marburg Okulu'nun en büyük dersi belki de istemeden verdiği derstir: Aklı savunmak yetmez; aklın hangi dünyada, hangi insan için, hangi acıya karşı, hangi iktidarın gölgesinde savunulduğunu da sormak gerekir. Aksi hâlde felsefe, hakikatin değil, temizliğin hizmetine girer. Temizlik bazen erdemdir; fakat düşüncede aşırı temizlik, hayat korkusuna dönüşür. Kant'a dönmek istiyorsak, onu yalnız bilimsel bilginin mantık atölyesine değil, insanın kırık dökük varoluşuna da geri götürmek gerekir. Çünkü insanın olmadığı yerde akıl yalnız kalır. Yalnız kalan akıl ise bir süre sonra kendini hakikat sanan soğuk bir mekanizmaya dönüşür.

Filozof Kirpi: "Aklı fazla yıkayan filozof, sonunda hakikati değil, kendi temizlik takıntısını parlatır."

2. Saf Bilginin Kibri: Hayattan Kaçan Mantık

Marburg Okulu'nun felsefi vitrininde en parlak kavramlardan biri "saf bilgi"dir. Bu kavram ilk bakışta insana entelektüel bir asalet duygusu verir. Bilginin kirden, rastlantıdan, kanaatten, psikolojik bulanıklıktan, geleneksel tortudan arındırılması... Kulağa iyi gelir. Çünkü insan zihni çoğu zaman hakikati değil, alışkanlığını savunur. Düşünce diye dolaşan birçok şey, aslında eğitilmiş önyargıdır. Bu nedenle bilginin koşullarını aramak, onu gevşek kanaatlerden ve ham duymalardan ayırmak, felsefenin en ciddi görevlerinden biridir. Marburg Okulu tam burada tarih sahnesine disiplinli bir iddiayla çıkar: Bilgi, rastgele bir izlenimler yığını değil; mantıksal olarak kurulan, ilkesel olarak temellendirilen, bilimsel aklın içinde açılan bir süreçtir.

Fakat sorun da burada başlar. Çünkü "saf bilgi" arayışı, bir süre sonra bilginin arınması değil, hayatın bilgiden dışlanması anlamına gelmeye başlar. Marburgçu düşünce, bilginin mantıksal kuruluşunu o kadar ciddiye alır ki, bilginin dünyadaki kaderini çoğu zaman ikinci plana iter. Oysa bilgi, sadece zihinde doğmaz; kurumlarda dolaşır, devlette kullanılır, okulda öğretilir, mahkemede hükme dönüşür, laboratuvarında üretilir, piyasada satılır, ideolojide saklanır, propagandada zehre dönüşür. Bir bilginin doğru olması yetmez; o bilginin hangi insanı görünür, hangi insanı görünmez kıldığı da önemlidir. Marburg Okulu işte bu noktada fazla temiz kalır. Kendi temizliğiyle biraz sarhoş olur.

Saf bilgi fikrinin arkasında haklı bir endişe vardır: Bilgiyi psikolojiye, öznel izlenime, geleneksel inanca veya metafizik keyfiliğe teslim etmemek. Bu endişe yerindedir. Çünkü düşüncenin en büyük düşmanlarından biri,

kendi bulanıklığını derinlik sanmasıdır. Fakat bilginin saflaştırılması başka, bilginin tarihsel ve toplumsal bağlamından koparılması başka şeydir. Marburg Okulu bu ikisi arasındaki farkı her zaman yeterince koruyamaz. Bilgiyi arındırırım derken, bilginin insanla, bedenle, sınıfla, iktidarla, acıyla ve hafızayla kurduğu kirli ama zorunlu ilişkiyi zayıflatır. Oysa hakikat her zaman beyaz eldivenle tutulmaz. Bazen hakikat, çamurun içinden çıkarılır. Bazen bir çığıktan öğrenilir. Bazen bir mahkeme tutanağında, bazen bir sürgün valizinde, bazen bir yoksul çocuğun okul defterindeki boş sayfada belirir.

Marburg Okulu'nun bilgi anlayışında kavramın büyük bir itibarı vardır. Kavram, bilginin dağınıklığını toplarlar. Bilimsel akıl, deneyimi rastgele bırakmaz; onu kurar, düzenler, anlamlı hâle getirir. Buraya kadar itiraz zayıftır. Asıl mesele, kavramın hayat karşısında ne kadar alçakgönüllü kalabildiğidir. Çünkü kavram, insanı anlamının aracı olduğu sürece değerlidir; insanı susturmanın aygıtına dönüştüğü anda felsefi kibir başlar. Saf bilgi fikrinin tehlikesi de burada yatar. Kavram, kendi düzgünlüğünü hakikatin kendisi sanmaya başlar. Hayatın düzensizliği, kavramın başarısızlığı gibi görülür. Oysa bazen başarısız olan hayat değil, kavramın kendisidir. Gerçeklik, felsefi şemanın içine sığmıyor diye suçlu ilan edilemez.

Bir fabrika işçisinin yorgunluğu, bir köylünün borcu, bir öğrencinin korkusu, bir annenin bekleyişi, bir mahpusun sessizliği, bir toplumun politik hafıza kaybı, bir halkın adalet arayışı, yalnızca mantıksal kategorilerle kavranamaz. Elbette düşünce bunları kavramsallaştırmak zorundadır; fakat kavramsallaştırma, yaşayan gerçeği steril bir nesneye çevirdiğinde ihanet başlar. Marburg Okulu çoğu zaman ihanete değilse bile, bu ihanete giden nezih patikaya yaklaşır. İnsanî olanı bilimsel bilginin mantıksal asaletine göre biçimlendirme arzusu taşır. Bu arzu tehlikelidir. Çünkü her yüksek düzen tutkusu, aşağıda kalan dağınıklığı hor görmeye başlar.

Saf bilgi, insanı kendi konumundan çıkıp evrensel aklın düzeyine yükseltmek ister. Güzel bir niyet. Fakat burada şu soru sorulmalıdır: Evrensel akıl dediğimiz şey, gerçekten herkesin akli midir; yoksa belli tarihsel kurumların, belli akademik geleneklerin, belli dillerin, belli iktidar biçimlerinin artırılmış adı mıdır? Marburg Okulu bu soruyu yeterince keskin sormaz. Bilginin evrenselliğini savunur; fakat evrenselliğin hangi tarihsel merkezlerden konuştuğunu yeterince deşmez. Bu nedenle onun saf bilgi anlayışı, bazen bilginin demokratikleşmesine değil, bilginin yüksek kürsülerde soylulaştırılmasına hizmet eder. Felsefe, halk pazarından korkan bir aristokrata benzer. Elini kirletmeden insanlığı düşünmek ister.

Buradaki eleştiri, bilginin evrensel iddiasına karşı kaba bir görecilik savunusu değildir. Hayır. Her bilgi kendi kabilesine hapsedilsin, herkes kendi hakikatini üretsin, ortak akıl çöpe atılsın demek ahmaklıktır. Böyle bir yaklaşım felsefe değil, entelektüel pazarlıktır. Mesele evrensellikten vazgeçmek değil; evrenselliğin bedelini ve kör noktalarını görmektir. Gerçek evrensellik, kendi kurucu şiddetini de sorgulayabilen evrenselliktir. Kendi dışına ittiği sesleri duyabilen, kendi yönteminin susturduğu deneyimleri hesaba katabilen, kendi kavramının sakat bıraktığı hakikat parçalarını yeniden düşünebilen akıl değerlidir. Marburg Okulu'nun saf bilgi ideali ise bu konuda çoğu zaman fazla özgüvenlidir. Kendi düzenine fazla inanır.

Mantığın hayat karşısındaki bu kibri, modern felsefenin genel hastalıklarından biridir. Kavramlar düzgün çalışınca dünya da düzgünleşecek sanılır. Oysa dünya kavramdan daha inatçıdır. Bir toplumun çürümesi, bir devletin zorbalığı, bir bürokrasinin körlüğü, bir akademinin korkaklığı, bir dinî dilin tahakküm aygıtına dönüşmesi, bir piyasanın insan ruhunu kemirmesi, yalnızca epistemolojik bir mesele değildir. Bunlar aynı zamanda ahlaki, politik, sosyolojik ve varoluşsal yaralardır. Marburg Okulu bu yaralara bakarken doktor titizliği gösterir; fakat bazen hasta yatağının başına fazla yaklaşmaz. Nabız uzaktan ölçmek ister. Oysa bazı yaralar, yakına eğilmeden anlaşılmaz. Kokusu gelir. İnsanı rahatsız eder. Felsefe bazen tam da bu rahatsızlığın içine girmek zorundadır.

Saf bilginin en büyük yanılgılarından biri, kirlenmemiş düşünce arzusudur. Oysa insan zihni dünyaya kirlenerek açılır. Dil, hafıza, aile, okul, din, sınıf, coğrafya, devlet, korku, arzu, yenilgi, beklenti; hepsi zihnin içine iz bırakır. Bu izleri yok saymak, düşünceyi özgürleştirmez; onu kendi koşullarına karşı körleştirir. Asıl felsefi cesaret, bu izleri görmek ve buna rağmen hakikati aramaktır. Marburgçu saflık ise çoğu zaman izsiz bir düşünce hayal eder. Bu hayal zariftir ama eksiktir. Çünkü izsiz düşünce, yaşanmamış düşüncedir. Yaşanmamış düşünce de ne kadar tutarlı olursa olsun, insanın derin acısına temas etmekte zorlanır.

Bu okulun ağır eleştirisi buradan kurulmalıdır: Bilgiyi saflaştırma iddiası, bilginin ahlaki ve politik sorumluluğunu ertelediği anda masumiyetini kaybeder. Bilgi, yalnızca doğru önermeler üretmek değildir; dünyaya karşı sorumluluk almaktır. Bir kavram, insanın haysiyetini büyütmüyorsa, en fazla iyi cilalanmış bir akademik nesnedir. Bir yöntem, adaletsizliği daha iyi görmemizi sağlamıyorsa, kendi içinde ne kadar tutarlı olursa olsun eksiktir. Bir felsefe, acının dilini duymuyorsa, bilginin sarayında ne kadar yüksek bir oda tutarsa tutsun, hayatın mahkemesinde zayıf kalır.

Marburg Okulu'nun büyüklüğü, bilgiyi ciddiye almasındadır. Küçüklüğü ise bilginin hayat içindeki kirliliğine yeterince sert bakmamasındadır. Bilgiyi kanaatin elinden kurtarmak ister; fakat bilgiyi iktidarın elinden kurtarma meselesinde aynı keskinliği göstermez. Mantığı güçlendirir; fakat mantığın kimin adına konuştuğunu yeterince sormaz. Kavramı arındırır; fakat kavramın hangi insan seslerini dışarıda bıraktığını yeterince işitmez. Bu nedenle saf bilgi, Marburg Okulu'nda hem bir felsefi erdem hem de bir felsefi körlük üretir. Erdemdir; çünkü düşünceyi gevşeklikten korur. Körlüktür; çünkü düşünceyi hayatın derin kirliliğinden uzak tutar.

Saflık her zaman masumiyet değildir. Bazen saflık, karşılaşmadan kaçmanın zarif adıdır. Marburg Okulu'nun saf bilgi tutkusu da böyle okunabilir: Hakikate yaklaşma arzusu kadar, hayatın düzensizliğinden korunma arzusu da taşır. Oysa felsefe yalnızca temiz kavramların atölyesi olamaz. Felsefe, insanın kanayan yerlerine bakmayı göze aldığı ölçüde hakikate yaklaşır. Saf bilgi, eğer insanın yarasına eğilmiyorsa, sonunda yüksek bir sessizlik üretir. Sessizlik de bazen cehaletten daha tehlikelidir; çünkü eğitilmiş görünür.

Filozof Kirpi: "Bilgiyi fazla saflaştıran akıl, sonunda hakikatin değil, hayat korkusunun laborantı olur."

3. Bilim Putu: Matematiğin Tapınağında Felsefenin Diz Çöküşü

Modern dünyanın en parlak putu çoğu zaman kaba dinî putlar gibi görünmez. Altından yapılmış değildir, önünde tütsü yakılmaz, etrafında rahipler dönmez. Beyaz önlüklüdür, denklem yazar, grafik çizer, ölçer, sınıflandırır, laboratuvar kurar, yöntemden söz eder. Adı bilimdir. Bilim, elbette insan aklının en büyük başarılarından biridir; bunu inkâr eden kişi düşünce değil, mağara nemi üretir. Fakat her büyük başarı, kendisini mutlaklaştırdığı anda putlaşır. Bilim de böyledir. Hakikati aramanın güçlü yollarından biri iken, hakikatin tek geçerli kapısı ilan edildiğinde felsefenin ufku daralır. Marburg Okulu'nun büyük zaafı tam burada belirir: Bilimi anlamak isterken, bilimin etrafında neredeyse bir tapınak sessizliği kurar.

Marburg çizgisi, özellikle matematik ve doğa bilimlerinin mantıksal kuruluşuna büyük önem verir. Bu önem, döneminin kaba pozitivistine göre daha rafine, daha felsefi, daha derin bir hamledir. Onlar bilimi yalnızca deney yığılması olarak görmez; bilimin kavramlarla, ilkelerle, yöntemle, düşüncenin kurucu faaliyetiyle mümkün olduğunu göstermeye çalışırlar. Bu yönüyle Marburg Okulu, bilimsel bilginin felsefi onurunu savunur. Fakat savunulan şey zamanla büyür, genişler, ağırlaşır ve felsefenin üstüne çöker. Matematiksel kesinlik, düşüncenin modeli olmaktan çıkıp düşüncenin efendisi hâline gelir. Felsefe, bilimsel aklın arkasından yürüyen titiz bir sekretere dönüşme tehlikesi yaşar.

Burada asıl itiraz, bilimin önemine değil, bilimin felsefi imparatorluk ilanına yöneliktir. Bilimsel akıl, doğayı açıklamada muazzamdır; fakat insanın bütün anlam dünyasını tek başına taşıyamaz. Bir denklemin zarafeti, bir çocuğun korkusunu açıklamak için yeterli değildir. Bir fizik teorisinin iç tutarlılığı, adaletsiz bir mahkeme kararının yarattığı ahlaki çöküşü kavramaya yetmez. Bir matematiksel model, aşkın, ölümün, ihanetin, pişmanlığın, inancın, isyanın ve haysiyetin bütün titreşimini içine alamaz. Marburg Okulu, bilimi merkeze alırken bu sınırı yeterince sert çizmez. Bilimsel bilginin kudretini görür; fakat bilimsel kudretin insanlık için her zaman hikmet üretmediğini yeterince deşmez.

Matematiğin cazibesi anlaşılır bir şeydir. Matematikte kir yoktur gibi görünür. Sayılar dedikodu yapmaz, denklemler rüşvet almaz, geometrik şekiller ideolojik nutuk atmaz. Bu yüzden düşünür, matematiğin berraklığına bakınca insan dünyasının gürültüsünden kurtulduğunu sanır. Marburg Okulu'nun içindeki soğuk büyü biraz buradan gelir. Kavramlar kesinleşsin, bilgi temellendirilsin, düşünce bulanıklıktan arınsın, felsefe bilimsel aklın ciddiyetine kavuşsun isterler. Fakat matematiğin temizliği, hayatın hakikatini garanti etmez. Hayat, geometrik bir şekil gibi kapanmaz. İnsan, bir fonksiyon gibi davranmaz. Toplum, düzgün işleyen bir denklem değildir. Tarih, başlangıç koşulları bilindiğinde sonucu hesaplanabilecek bir mekanizma hiç değildir.

Bilim putu, yalnızca bilimi yüceltmekle oluşmaz; bilimin dışındaki bilme, anlama ve sezme biçimlerini aşağılamakla oluşur. Sanatın bilgisi, şiirin hakikati, ahlaki sezgi, tarihsel hafıza, dinî tecrübe, politik deneyim, gündelik hayatın kederli bilgeliği; bunlar bilimsel kesinliğe sahip değildir diye değersiz görülemez. Marburg Okulu bu alanları bütünüyle çöpe atmaz elbette. Özellikle Cassirer'le birlikte kültür, sembol, mit, dil ve sanat alanı daha fazla görünür olur. Fakat Marburg damarının ana siniri yine de bilimin mantıksal modeline bağlıdır. Bu bağlılık, felsefeye sağlamlık kazandırırken onu daraltır. Felsefe sağlam olsun derken, insanın kırılabilirliğine karşı sağırlaşır.

6

Bilimsel aklın modern dünyada yalnızca açıklayıcı değil, düzenleyici bir güç olduğunu görmek gerekir. Bilim, masum bir bilgi faaliyeti olarak kalmaz; devletin, ordunun, sanayinin, teknolojinin, nüfus politikalarının, gözetim düzeneklerinin, eğitim sistemlerinin içine girer. Ölçen akıl, bir süre sonra yöneten akla dönüşür. Sınıflandıran akıl, bir süre sonra dışlayan akla dönüşür. Hesaplayan akıl, bir süre sonra insanı maliyet kalemine indiren bürokratik akla dönüşür. Marburg Okulu bilimin mantığını ciddiyetle inceler; fakat bilimin iktidar teknikleriyle birleştiğinde nasıl bir soğuk tahakküm üretebildiğini aynı ağırlıkta düşünmez. İşte burada bilim tapınağının gölgesi büyür.

Modern devlet, bilimsel dili çok sever. Çünkü bilimsel dil, emirleri tarafsız gösterme yeteneğine sahiptir. Bir karar politik olduğu hâlde teknikmiş gibi sunulur. Bir zulüm yönetim meselesi diye ambalajlanır. Bir toplumsal tasfiye istatistikle perdelenir. Bir eğitim felaketi ölçme-değerlendirme tablosuna saklanır. Bir ekonomik yıkım grafiklerin arkasına gizlenir. Sayıların soğukluğu, acının sıcaklığını bastırır. Felsefenin görevi burada bilimin karşısına cehaleti çıkarmak değildir; bilimin arkasına saklanan iktidarı teşhir etmektir. Marburg Okulu'nun eksikliği, bu teşhir kudretinin zayıflığıdır. Bilimin nasıl mümkün olduğunu sorar; bilimin hangi dünyayı meşrulaştırdığını yeterince sert sormaz.

Matematiğin tapınağında felsefenin diz çökmesi, düşüncenin kendi özgün alanlarını unutması demektir. Felsefe, bilimin hizmetçisi değildir. Felsefe, bilimle konuşur, ondan öğrenir, onun kavramsal yapısını sorgular; fakat ona biat etmez. Felsefe, bilimin sınırlarını da sorar. Bilim neyi açıklayabilir, neyi açıklayamaz? Ölçülebilir olan ile anlamlı olan aynı şey midir? Kesinlik ile hakikat her zaman çakışır mı? Bir bilgi doğru olduğu hâlde ahlaken yıkıcı olabilir mi? Bir yöntem başarılı olduğu hâlde insanı eksiltebilir mi? Marburg Okulu bu soruları tamamen dışlamaz; ama okulun genel havasında bilimsel bilginin soyluluğu o kadar güçlüdür ki, bu tür rahatsız edici sorular çoğu zaman arka odada kalır.

Oysa felsefe, rahatsız edici sorular sormadığında akademik terbiyeye dönüşür. Güzel cümleler kurar, sistemli kitaplar yazar, kavramları düzgün hizalar; fakat çağının zalimliğine dış geçiremez. Marburg Okulu'nun bilimsel ciddiyeti, bu açıdan hem güçlü hem sakattır. Güçlüdür; çünkü düşünceyi gevşeklikten, romantik sislerden, laubali metafizikten korur. Sakattır; çünkü hayatın vahşi tarafına yaklaşırken fazla terbiyeli kalır. Bilimi felsefi olarak temellendirmek, modern dünyanın akıl yapısını anlamak için gereklidir; fakat modern dünyanın akıl yapısının nasıl insan öğüten bir makineye dönüşebildiğini görmeden bu iş eksik kalır.

Bilim putuna karşı çıkmak, bilime düşmanlık değildir. Tam tersine, bilimi put olmaktan kurtarmak bilime yapılacak en büyük iyiliktir. Putlaştırılan bilim, eleştiriye kapanır; eleştiriye kapanan bilim ise hakikat arayışından iktidar aygıtına doğru kayar. Bilimin haysiyeti, sınırsızlaştırılmasında değil, sınırlarının bilinmesindedir. Bir cerrah neşteriyle hayat kurtarabilir; aynı neşter yanlış elde cinayet aracına dönüşebilir. Bilim de böyledir. Marburg Okulu neşterin keskinliğini hayranlıkla inceler; fakat o neşteri kimin tuttuğunu, hangi bedene yönelttiğini, hangi kurumun emrine verdiğini yeterince karanlık bir gözle izlemez.

Bu nedenle Marburg Okulu'na yöneltilecek ağır eleştiri şudur: Bilimi felsefenin merkezine yerleştirirken, bilimin modern dünyadaki politik kaderini gölgede bırakmıştır. Matematiğin berraklığına duyduğu saygı, hayatın bulanıklığına duyulması gereken ahlaki dikkati zayıflatmıştır. Doğa bilimlerinin mantıksal kuruluşunu anlamak için büyük emek vermiş; ama insanın bilimsel, teknik ve bürokratik akıl tarafından nasıl nesneleştirildiğini yeterince yaralı bir dille düşünmemiştir. Bilim, onda büyük ölçüde hakikatin yolu olarak görünür; oysa modern çağda bilim bazen hakikatin yolu, bazen de tahakkümün en parlak maskesidir.

Felsefe, matematiğin tapınağına girebilir; fakat orada secdeye kapanamaz. Denklemden öğreneceği çok şey vardır; ama denkleme teslim edeceği bir ruhu olmamalıdır. Çünkü insan yalnız hesaplayan bir varlık değildir. İnsan ağıt yakar, hatırlar, utanır, direnir, sever, yanılır, dua eder, isyan eder, affeder, bazen de kendi akli tarafından yaralanır. Bu karmaşık varlığı yalnız bilimsel modelin ışığında okumak, insanı gündüz vakti karanlıkta bırakmaktır. Marburg Okulu'nun bilime duyduğu yüksek saygı, işte bu karanlığı yeterince fark edemediği yerde eleştiriye hak eder.

Filozof Kirpi: "Denklemin önünde fazla eğilen akıl, bir gün insanın yüzünü de formül sanmaya başlar."

4. Bölüm

Tarihsiz Akıl, Bedensiz İnsan, Sınıfsız Öznellik

Bir felsefe okulunun gerçek yüzü, yalnız neyi anlattığında değil, kimi dışarıda bıraktığında görünür. Marburg Okulu'nun dışarıda bıraktığı figür ise ete kemiğe bürünmüş insandır. Terleyen, korkan, aç kalan, devlet kapısında bekleyen, sınıfının yükünü omzunda taşıyan, dilinin içine doğan, ailesinin suskunluklarını miras alan, yenilgilerle düşünmeyi öğrenen insan... Marburgçu düşüncenin sahnesinde bu insan pek görünmez. Orada daha çok soyut, temiz, uslu, mantıksal bir özne dolaşır. Kavramlarla konuşur, bilimsel bilginin kuruluşuna katılır, deneyimi düzenler, aklın disiplinine uyar. Fakat neredeyse hiç üşümez. Borcu yoktur. Hapishane görmemiştir. Göç yollarında çocuğunu kaybetmemiştir. Diplomasının işe yaramadığı bir ülkede aşağılanmamıştır. Bu yüzden fazla düzgün görünür; fazla düzgün olduğu için de gerçek insana benzemez.

Marburg Okulu'nun en ağır zaaflarından biri, özneyi tarihsel etinden soymasıdır. İnsan, yalnızca bilen bir varlık olarak kurulduğunda, onun bilme biçimini belirleyen yaralar, korkular, aidiyetler, baskılar ve çıkar ilişkileri gölgede kalır. Oysa insan, boş bir zihinsel mekânda düşünmez. Bir dilin içinde düşünür. O dilin atasözleri, yasakları, emirleri, duaları, küfürleri, devlet cümleleri, aile terbiyesi, okul ezberi, mahalle ahlâkı ve tarihsel utançları vardır. İnsan, bütün bunların içinden geçerek "ben düşünüyorum" der. Bu yüzden "özne" dediğimiz

şey, hiçbir zaman çıplak akıl noktası değildir. Hafızayla, sınıfla, bedenle, iktidarla ve korkuyla yüklenmiş bir düğümdür.

Marburgçu akıl bu düğümü çözmek yerine çoğu zaman ütüler. Kırışıklığı sevmez. Tarihin karmaşasını, toplumun pisliğini, bedenin huzursuzluğunu, sınıfın çürütücü basıncını düşüncenin yan unsurları gibi görme eğilimindedir. Bilginin mantıksal kuruluşuna öyle yoğunlaşır ki, bilginin hangi tarihsel mezarlığın üstünde yükseldiğini bazen fark etmez. Modern bilginin üniversitelerde, akademilerde, devlet kurumlarında, laboratuvarlarda ve bürokrasilerde üretildiğini kabul eder; fakat bu kurumların sınıfsal, politik ve kültürel filtrelerini yeterince sert sorgulamaz. Bilgi, sanki yalnız doğruluk meselesidir. Oysa bilgi aynı zamanda giriş kapısı meselesidir: Kim içeri alınır, kim dışarıda bekletilir, kimin sesi bilimsel sayılır, kimin deneyimi ham veri muamelesi görür?

Tarihsiz akıl tehlikelidir; çünkü kendisini tarafsız sanır. Tarafsızlık bazen erdemdir, ama çoğu zaman güçlülerin rahat koltuğudur. Bir düşünür, kendi tarihsel yerini görmeden evrensel akıl adına konuştuğunda, çoğu zaman kendi merkezini insanlığın merkezi sanmaya başlar. Marburg Okulu'nun evrensellik iddiasında da bu risk vardır. Elbette ortak akıl, bilimsel geçerlilik, mantıksal tutarlılık savunulmalıdır. Yoksa düşünce, kabile pazarına döner. Fakat evrensellik, kendi tarihsel bedenini sakladığı anda masumiyetini yitirir. Avrupa üniversitesinde kurulmuş bir akıl dili, kendisini doğrudan insanlığın saf dili gibi sunduğunda, orada küçük ama derin bir kibir başlar.

Bu kibir kaba değildir. Marburg Okulu'nun kibrinde bağırma yoktur; nezih bir akademik sessizlik vardır. Sorun da biraz buradadır. Kaba kibir kolay teşhis edilir; masaya yumruk vurur, emir verir, küçümser. Akademik kibir ise kavramların arasına saklanır. İnsanlık der, özne der, akıl der, bilgi der; fakat bu sözcüklerin hangi toplumsal bedene giydirildiğini söylemez. Böylece gerçek insan, felsefenin kapısında soyunmaya zorlanır. Sınıfını çıkar, bedenini çıkar, dinî hafızanı çıkar, politik travmanı çıkar, dilindeki aksanı çıkar, tarihsel yenilğini çıkar; içeri yalnız mantıksal özne olarak gir. İşte bu, felsefi nezaket kılığındaki büyük dışlamadır.

Bedensiz insan fikri burada özellikle yıkıcıdır. Çünkü beden yalnız biyolojik bir nesne değildir; toplumsal kaderin yazıldığı yerdir. Yoksulluk bedene yazılır. Korku bedene yazılır. İktidar bedeni disipline eder. Okul bedeni sıraya dizer. Hapishane bedeni sayıya çevirir. Bürokrasi bedeni dosyaya indirger. Dinî tahakküm bedene sınır çizer. Piyasa bedeni performans makinesine dönüştürür. İnsan düşünürken bile bedeniyle düşünür: yorgunluğu, hastalığı, açlığı, arzusu, utancı, yaşlanması, susması, titremesi düşüncenin içindedir. Marburgçu soyut özne bu bedensel karanlığı yeterince taşımaz. Bu yüzden onun akli temizdir; ama eksiktir. Temiz akıl bazen kan görmemiş akıldır.

Sınıfsız öznellik de aynı ölçüde sorunludur. Felsefe tarihinde çok kez "insan" diye konuşulmuş, ama bu insanın çoğu zaman mülk sahibi, eğitilmiş, erkek, şehirli, Avrupa merkezli ve kurumsal güvenceye sahip bir figür olduğu gizlenmiştir. Marburg Okulu doğrudan böyle kaba bir sınıf ideolojisi üretmez; fakat soyut özne anlayışı, sınıf farklarını görünmez kılma tehlikesi taşır. Oysa bir işçinin bilgiyle ilişkisiyle bir profesörün bilgiyle ilişkisi aynı değildir. Bir yoksul öğrencinin matematikle karşılaşmasıyla güvenli bir burjuva çocuğunun matematikle karşılaşması aynı değildir. Bir toplumda bilginin imkânları, kütüphaneye erişimden boş zamana, aile desteğinden dil sermayesine kadar birçok somut koşula bağlıdır. Bunları görmeden "bilginin koşulları"ndan söz etmek, yarım hakikati tam hakikat gibi sunmaktır.

Marburg Okulu'nun tarih karşısındaki mesafesi de burada önem kazanır. Tarih, yalnız geçmiş olayların toplamı değildir; insanın düşünme biçimlerini kuran derin bir tortudur. Yenilgiler, savaşlar, sürgünler, devrimler, yıkımlar, inanç krizleri, sınıf mücadeleleri, kolonyal temaslar, devlet şiddeti ve kültürel kırılmalar aklın içinde iz bırakır. Bir toplumun akli, tarihten bağımsız değildir. Bazen bir milletin en soyut kavramında bile eski bir korkunun gölgesi vardır. Bazen bir akademik yöntemde bile imparatorluk alışkanlığı konuşur.

Bazen tarafsızlık iddiası, geçmişte işlenmiş suçların üstüne örtülen beyaz çarşaftır. Marburgçu felsefe, bu çarşafı kaldırmakta yeterince hoyrat değildir. Fazla naziktir. Oysa bazı hakikatler nezaketle değil, neşterle açılır.

Burada ağır hüküm şudur: Marburg Okulu insanı düşünürken insanın dünyaya çarpan tarafını zayıflatmıştır. Onun insanı daha çok bilginin mantıksal taşıyıcısıdır; tarihin yaralı çocuğu değildir. Bedenin, sınıfın, iktidarın, coğrafyanın ve hafızanın baskısını yeterince taşımaz. Bu nedenle Marburgçu özne yüksek felsefi bir figürdür; fakat sokakta yürüyen, mahkemede bekleyen, fabrikadan çıkan, okulda ezilen, devletin soğuk yüzüyle karşılaşan insana tam benzemez. Felsefenin en büyük tehlikelerinden biri budur: İnsanı açıklıyorum sanırken, onu akademik nezaketle ortadan kaldırmak.

Elbette Marburg Okulu'nu bütünüyle kör ilan etmek kolaylık olur. Onlar bilginin keyfiliğe, psikolojizme ve kaba deneyciliğe düşmemesi için önemli bir direnç kurdular. Felsefeyi ciddiye aldılar. Kavramın omurgasını savundular. Fakat insan yalnız kavramsal omurgadan ibaret değildir. İnsanın kırığı vardır, kamburu vardır, suskunluğu vardır. Düşünce, bu kırığı görmeden tamamlanmaz. Çünkü hakikat yalnız doğru kurulmuş bir bilgi sistemi değil; aynı zamanda insanın dünyadaki yaralanma biçimlerini görebilen ahlaki bir dikkattir.

Marburg Okulu'nun bize bıraktığı ders biraz acıdır: Aklı tarihten, bedenden ve sınıftan fazla arındırırsan, geriye yüksek ama hayatsız bir özne kalır. O özne düşünür; ama ağlamaz. Bilir; ama ürpermez. Kavrar; ama utanmaz. Felsefe ise utanma yeteneğini kaybettiği anda hakikatin değil, sistemin memuru olur.

Filozof Kirpi: "Tarihsiz akıl, bedensiz insan ve sınıfsız özne; felsefenin en temiz görünümlü üç yalanıdır."

5. Cassirer'in Sembolik Formları ve Kültürün Fazla Zarif Kurtuluşu

9

Ernst Cassirer, Marburg Okulu'nun soğuk koridorlarına daha geniş bir pencere açar. Cohen ve Natorp çizgisinde bilimsel bilginin mantıksal kuruluşu ağır basarken, Cassirer insanı yalnız bilen varlık olarak değil, sembol kuran varlık olarak düşünür. Dil, mit, sanat, din, bilim; hepsi insanın dünyayı anlamlandırma biçimleridir. İlk bakışta bu hamle Marburg Okulu'nun dar bilim merkezli havasını kırar. Laboratuvar kapısından çıkılır, kültürün karmaşık alanına girilir. İnsan artık sadece denklem kuran bir akıl değildir; anlatı kuran, imge üreten, mit yaratan, dil içinde yaşayan, sembollerle dünyasını ören bir varlıktır. Güzel hamledir. Fakat burada da yeni bir sorun başlar: Kültür fazla zarif kavranırsa, kültürün içindeki şiddet gözden kaçır.

Cassirer'in sembolik formlar felsefesi, insanı anlamak bakımından güçlü bir imkân sunar. Çünkü insan gerçekten de dünyaya çıplak temas etmez. Gördüğünü dil ile adlandırır, korkusunu mit ile şekillendirir, hatırasını anlatıya dönüştürür, tabiatı simgelerle kavrar, ölümü ritüelle taşır, iktidarı sembollerle meşrulaştırır, toplumu işaretlerle düzenler. İnsan için dünya, ham bir nesnelere yığını değildir; anlam katmanlarıyla kurulmuş bir sahnedir. Bu nedenle Cassirer, Marburg çizgisini daha insani, daha kültürel, daha tarihsel bir ufka taşır. Fakat tam bu noktada sert soru gelir: Sembol sadece anlam mı üretir, yoksa bazen yalanı, itaati, korkuyu ve tahakkümü de örgütler mi?

Kültürün zarif anlatımı, kültürün karanlık tarafını kolayca örtebilir. Dil yalnız iletişim aracı değildir; aynı zamanda susturma tekniğidir. Mit yalnız insanın evren karşısındaki şaşkınlığını düzenlemez; bazen iktidarın kendisini kutsallaştırmasına hizmet eder. Sanat yalnız güzelliğin alanı değildir; propaganda aygıtına dönüşebilir. Dinî semboller yalnız manevî derinlik taşımaz; bazen hırsızın elinde kutsal mühür, zalimin elinde itaat sopası olur. Bilimsel semboller bile masum kalmaz; grafik, rapor, istatistik ve teknik kavramlar, insan acısını görünmez kılan soğuk perdeler hâline gelebilir. Cassirer kültürü anlamak ister; fakat kültürün suç ortaklıklarını parçalamakta yeterince sert değildir.

Marburg Okulu'nun genel nezaketi Cassirer'de kültürel bir inceliğe dönüşür. Artık karşımızda sadece bilginin mantığını düşünen bir felsefe yoktur; insanın sembolik evrenini çözmeye çalışan geniş bir düşünce vardır. Ama genişlik her zaman derin yara bilgisi getirmez. Bir sarayın bütün odalarını gezmek, o sarayın mahzeninde kimin zincire vurulduğunu görmek anlamına gelmez. Cassirer sembolik formların mimarisini iyi görür; fakat bu formların hangi toplumsal zorbalıkları taşıdığını her zaman yeterince kanırtmaz. Onda kültür çoğu zaman insan ruhunun yaratıcı örgütlenmesi gibi görünür. Oysa kültür aynı zamanda toplu aldanmanın, resmî yalanın, sınıfsal inceliğin ve politik büyüclüğün sahnesidir.

Bir bayrağı düşünelim. Bez parçası değildir. Hafıza, fedakârlık, ortaklık, aidiyet, yas ve umut taşır. Ama aynı bayrak, başka bir elde savaş çığırtkanlığının, linç psikolojisinin, kör milliyetçiliğin perdesi olabilir. Bir kutsal kitabı düşünelim. İnsanın vicdanını arındırabilir, adalet duygusunu besleyebilir, kalbi kibirden koruyabilir. Ama aynı kitap, iktidarın kürsüsünde insanları susturmak için kaldırıldığında, artık hakikatin değil, manipülasyonun sembolüne dönüşebilir. Bir üniformayı düşünelim. Düzeni, sorumluluğu, kamusal hizmeti temsil edebilir. Ama aynı üniforma, işkencenin, emir kulluğunun ve devlet şiddetinin soğuk yüzü olabilir. Sembolün masumiyeti yoktur; sembolü tutan el önemlidir.

Cassirer'in zayıf kaldığı yer burasıdır: sembolün iktidar tarafından ele geçirilme biçimlerini yeterince acımasız biçimde açmaz. Sembol kuran insanı anlatır; fakat sembol gasp eden iktidarı daha radikal bir politik neşterle kesmez. Oysa modern dünya, sembollerin endüstriyel üretim çağıdır. Devlet kendi sembollerini üretir, medya onları parlatır, okul çocukların zihnine işler, piyasa sembolleri metaya dönüştürür, siyaset onları kitle coşkusunun yakıtı yapar. Modern insan yalnız semboller içinde yaşamaz; semboller tarafından yönetilir, dürtülür, korkutulur, hizaya sokulur, çoğu zaman kendi rızasıyla esir alınır. Bu yüzden kültür felsefesi, sembol çözümlemesiyle yetinemez; sembolün suç mahalline de girmelidir.

10

Mit meselesi burada özellikle önemlidir. Eski mitler, insanın tabiat ve kader karşısındaki şaşkınlığını taşırdı. Modern mitler ise çoğu zaman devletin, piyasanın ve ideolojinin mutfağında pişirilir. Lider miti, kalkınma miti, güvenlik miti, milletin beka miti, piyasanın özgürlük miti, teknolojinin kurtuluş miti, akademinin tarafsızlık miti... Hepsi modern sembolik rejimin parçalarıdır. İnsanlar artık mağara duvarına çizilmiş hayvan figürlerine değil, ekranlarda parlatılmış politik figürlere bakarak büyülenir. Cassirer mitin düşünme biçimini anlamak için büyük bir kapı açar; fakat modern mit üreticilerinin sahtekârlığını aynı sertlikle yere çalmaz. Burada kültür felsefesi biraz fazla kibar kalır.

Kültürün fazla zarif kurtuluşu dediğim şey tam olarak budur. Kültür, insanı doğanın çıplaklığından kurtarır; doğru. Dil, sanat, mit ve bilim insanın dünyasını zenginleştirir; doğru. Ama kültür insanı her zaman özgürleştirmez. Bazen insanı daha sofistike biçimde hapseder. İlkel kaba zor yerine inceltirilmiş rıza üretir. Zincirin demirini kadifeyle kaplar. İnsan artık emir aldığını fark etmez; anlam dünyasının doğal düzeni içinde yaşıyorum sanır. Kültür burada en tehlikeli hâline ulaşır: Tahakkümü tabiat gibi gösterir. Eşitsizliği kader gibi sunar. Yalanı gelenek diye pazarlar. Korkuyu ahlak diye öğretir. İtaati erdem diye kutsar. İşte bu karanlık tablo, Cassirer'in zarif kültür mimarisinde yeterince kanlı görünmez.

Bu, Cassirer'in önemsiz olduğu anlamına gelmez. Tersine, tam da önemli olduğu için eleştirilmelidir. Çünkü sembolik formlar fikri, insanı anlamak için büyük bir anahtar sunar. İnsan dünyayı sembollerle kuruyorsa, o hâlde insanı çürüten düzenler de sembollerle işler. Bu fikir radikalleştirilirse çok güçlü bir eleştiri imkânı doğar. Dilin içindeki itaat kodları, siyasetin kutsal imgeleri, hukukun tören dili, akademinin meşruiyet kostümleri, medyanın görsel büyü, dinî söylemin iktidarla kurduğu kirliliği ortaklık; hepsi sembolik form çözümlemesiyle açılabilir. Fakat bunun için Cassirer'in zarafetini aşmak gerekir. Sembolün estetiğine değil, sembolün kriminal dosyasına da bakmak gerekir.

Marburg Okulu'nun son büyük sorunu burada tamamlanır: Bilgiyi fazla saf, bilimi fazla masum, özneyi fazla temiz, kültürü fazla zarif düşünmek. Cassirer bu çizgiyi genişletir; fakat tam kırmaz. Kültürü düşünceye dâhil eder, fakat kültürün çürümüş yüzünü yeterince parçalamaz. Oysa çağımızda felsefenin görevi, sembollerin müze kataloglarını çıkarmak değildir. Sembollerin kimlerin elinde silaha dönüştüğünü göstermektir. Hangi kelimenin hangi insanı susturduğunu, hangi kutsal imgenin hangi hırsızı sakladığını, hangi millî söylemin hangi adaletsizliği örttüğünü, hangi akademik kavramın hangi korkaklığı süslediğini teşhir etmektir.

Marburg Okulu'nu ağır eleştiriye yatırdığımızda sonuçta karşımıza şu manzara çıkar: Büyük bir entelektüel disiplin, güçlü bir Kantçı miras, bilimsel bilginin ciddiyetini savunan değerli bir felsefi emek; fakat aynı zamanda hayatın çamurundan çekinen bir akıl, insanın yarasını yeterince taşımayan bir özne anlayışı, bilimi putlaştırmaya yaklaşan bir soğukluk ve kültürü fazla temiz okuyan bir zarafet. Bu okulun değeri, düşünceyi gevşeklikten kurtarmasıdır. Zaafı, düşünceyi hayatın yangınına yeterince sokmamasıdır. Felsefe yalnız kavramları temizlemekle yetinirse, hakikatin kapısında temizlik görevlisi olur; içeri girip hesap sormaz.

Filozof Kirpi: "Sembol masum değildir; bazen hakikatin elbisesi, bazen yalanın en pahalı kostümüdür."